

**İSTANBUL
ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ**

**Osmanlı Dönemi'nde Aya İrini
Bilge Ar**

İstanbul'un bir Bizans kenti olarak tarihinde kuşkusuz büyük bir öneme sahip olan Aya İrini Kilisesi, şehrin Osmanlı hâkimiyeti altında bulunduğu yıllar boyunca da işlevi değiştirilerek kullanılmaya devam edildi. İlgili araştırma ve yayınlar, yoğunlukla Osmanlı askeri ve müzecilik tarihi açısından pek çok önemli olaya tanıklık etmiş yapıyı bir Bizans kilisesi olarak ele almış, aslında oldukça renkli olan Osmanlı dönemi tarihi ise incelenmemiştir. İTÜ Mimarlık Fakültesi araştırma görevlisi Dr. Bilge Ar konuşmasında, yapının Osmanlı dönemi boyunca geçirdiği başlıca işlev değişikliklerini anlatacak.

İstanbul'un fethinin hemen sonrasında Bizans ordusundan alınan savaş ganimetleri Aya İrini'ye yerleştirilerek burası bir depo olarak hizmet görmeye başlar. Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) inşasıyla birlikte Saray sınırları içinde kalan Kilise cephanelik olarak tahsis edilir ve Saray'ın bahçesinde yer almasından dolayı da "Enderun Cebehanesi" veya "iç cebebane" olarak anılmaya başlar. Bizans savaş ganimetlerinin yanı sıra hali hazırda Kilise'de saklanan Hıristiyan rölikleri de burada bırakılmış, Mısır'ın fethinden sonra Müslümanlara ait bir takım kutsal emanetler de buraya yerleştirilmiştir. Bir askeri yapı olarak oldukça sıkı korunan Aya İrini, bu içeriğiyle değerli nesnelere için bir muhafaza kutusu haline gelir.

18. yüzyılın başlarından itibaren batıyla yakınlaşmalar sonucunda bir takım anlayış değişikliklerinin temelleri atıldığında, bunlara bağlı olarak III. Ahmed'in isteğiyle fetihlerden elde edilen savaş ganimetleri ve sözü geçen antika silahların düzenlenmesiyle Aya İrini'de Dar-ül Esliha (silahlar evi) adı altında bir sergi oluşturulur. Hala cephanelik olarak hizmet veren yapıya bu gelişmeyle birlikte resmen sergi işlevi kazandırılmıştır.

Orduya ait bir yapı olan Aya İrini, askeri olaylardan, savaşlardan, reform ve ıslahatlardan doğrudan etkilenir. Patrona Halil İsyanı'ndan sonra Humbaracı Ahmed Paşa'nın da katkılarıyla askeri alanda gerçekleştirilen değişiklikler, yeniçeri isyanları, 1826 senesinde gerçekleşen Vaka-i Hayriye olayı ile Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gibi olaylar Aya İrini'de saklanan askeri malzeme, antika silah ve mühimmat topluluğunu da etkilemiş, burada kurulmuş olan serginin önemini bir miktar kaybetmesine sebep olmuştur.

Aya İrini'deki sergilerin kaderi Sultan Abdülmecid'in damadı Fethi Ahmed Paşa'nın 1845 yılında Tophane-i Amire Müşiri olarak atanmasıyla değişir. Paşa, görevleri dolayısıyla Moskova ve Avrupa'nın Viyana, Paris ve Londra gibi büyük merkezlerinde bulunmuş,

buralardaki gelişmeleri izlemiş, Avrupa'da eski eserlere verilen önemi fark etmiş ve bunların toplanıp sergilenmesine yönelik anlayışa tanık olmuştur. Döndüğünde Aya İrini'de zaten var olan askeri koleksiyonun yanı sıra antik eserler de burada toplanarak 1846'da atrium'da karşılıklı olarak düzenlediğı iki koleksiyon sergisi açılır. Bunlardan biri "Mecmua-i Asar-ı Atika" adı altında antik eserlere, diğeri ise "Mecmua-i Esliha-i Atika" adıyla antika silahlara ayrılır. Fethi Ahmed Paşa'nın girişimiyle düzenlenen bu koleksiyonlar bugün Osmanlı müzeciliğinin kuruluğu olarak kabul görür.

Takip eden dönemde, savaşlar sebebiyle yapının sergi işlevi zayıflamış olsa da, Sultan Abdülaziz'in 1867'de gerçekteşen Avrupa seyahatinden kısa süre sonra, 1869 yılında, Aya İrini Osmanlı İmparatorluğunun ilk resmi müzesi olarak "Müze-i Hümayûn" adıyla açılır. 1875 yılında arkeolojik eserler koleksiyonunun Çinili Köşk'te kurulan yeni müze mekânına taşınmasının ardından gelen ve savaşlarla geçen dönemde burada bırakılan antika silahlar koleksiyonu atıl olarak kalsa da, I. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı yıllarda bunlar da yeniden düzenlenmiş ve ilk Askeri Müze de Aya İrini'de oluşturulmuştur. Yapı bu işlevini Cumhuriyet döneminde de bir süre daha sürdürmeye devam etmiştir.